

and other non-military measures that are implemented with the involvement of the protest potential of the population. All this is complemented by military measures of a latent nature, including through the implementation of instruments of information confrontation and through the force of special operations forces. By open use of force, usually under the guise of peacekeeping and crisis management, the transition is made only at some stage, mainly to achieve lasting success in the conflict.

Key words: *hybrid war, armed aggression, challenges and threats to national security, military measures of a latent nature, national security, military doctrines.*

УДК 323

А.І. Ключ

ПОЛІТИЧНА ДУМКА ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У статті розглянуті теоретичні та методологічні положення політичної думки доби визвольних змагань у контексті їх актуальності для політичного процесу сучасної України. Визначене проблемне поле концептів політичної думки початку ХХ століття для політичних інститутів і трансформацій сучасної України. Надано увагу необхідності реалізації ідеологічних і доктринальних засад українського націоналізму та української соціал-демократії в умовах України після Революції Гідності.

Ключові слова: *політична думка України, політична еліта, політичне лідерство, громадянське суспільство, політична нація, державне будівництво.*

Політична думка, політичні перетворення в сучасній Україні з кінця 2013 року спонукають до нового переосмислення концепції вітчизняної політичної думки. Українські мислителі доби змагань за незалежність 1917 – 1920 рр., запропонували низку концептів та теоретичних положень, які заслуговують на розгляд в умовах сучасної України. Передусім, це стосується концепцій народовладдя, елітарності, владного управління, стратегічних зовнішньополітичних цілей України, тощо. Новий підхід до концептуального змісту класичних творів В. Драгоманова, М. Грушевського, В. Липинського, дає змогу з'ясувати шлях, який пройшла політико-теоретична думка України та яким чином вона закріпилася в ідеологічних доктринах ХХ-ХХІ століття. В сучасний період Україна як ніколи потребує чітких ознак політичної традиції, які можуть використовуватися у механізмах політичної соціалізації, посилення важелів впливу на демократичну політичну культуру, формування політичної ідентичності, притаманної європейському суспільству.

Вітчизняні науковці О. Заремба, О. Федоренко [1], С. Полтавець [4], М. Русначенко [5] здійснили значний внесок до концептуальної оцінки положень вітчизняної політичної думки. Однак, потрібно надати увагу тим аспектам вітчизняних політичних доктрин, які корелюються з сучасним політичним процесом в Україні.

Метою статті є встановлення концептуально-методологічних засад політичної думки України доби визвольних змагань і актуальних для сучасного політичного розвитку України. *Завданням* статті є визначення ідейних та теоретичних концептів, які можна застосовувати у вітчизняній політичній практиці.

Політичні перетворення в Україні засвідчують, що демократичні зміни стали можливими за умови наявності національної свідомості та широкої підтримки громадянами курсу на демократизацію. Ці умови стали можливими за наявності ідейної

платформи національної демократії, яка серед іншого, будувалася на основі ідейно-доктринального спадку доби національно-визвольних змагань. Політичне українство як рух самовиразу українського етносу на своїй суверенній території пройшло через багато випробувань, які кристалізували положення і політичні вимоги української державності і незалежності. Одним з провідних представників політичного українського руху став М. Міхновський. Як зазначає С. Наумов, «беручи впродовж чверті століття активну участь в українському русі, М. Міхновський завжди належав до його праворадикального флангу. Проте це не означало незмінності його організаційної належності та політичної позиції. Справа всього життя М. Міхновського – вироблення і суспільна адаптація націоналістичної ідеології – спонукала його до постійного пошуку і внутрішньої еволюції, а вкрай несприятливі суспільно-політичні умови гальмували й ускладнювали цей процес» [3].

Формування світоглядних та ціннісних засад українського національного визвольного руху визначалося позицією щодо національного самовизначення України в умовах імперських реалій початку ХХ століття політичний і ідеологічний іредентизм українства не був визначальним і домінуючим навіть в інтелектуальних колах. Тому утвердження національної ідеї проходило через стадії її наукової розробки. Одним з провідних представників українського політичного іредентизму був Михайло Грушевський, який намагався надати йому виразні риси соціальної справедливості та суспільної інтеграції. Свої позиції щодо національної автономії він відстоював у полеміці із істориками, які перебували на засадах захисту імперського монархічного устрою Росії. В. Тельвак зауважує, що «наслідком цієї полеміки стало, передусім, чітке окреслення традиційного русофільсько-москвофільського та малоросійського (у дусі теоретичних настанов прихильників «звичайної схеми»), а також дедалі більш модернізованого національного погляду на конструювання моделі українського минулого» [7, с. 189].

Еволюція поглядів українських політичних мислителів і науковців призвела до утвердження ідей свободи і незалежності українського етносу, які і в сучасній Україні набули подальшого поширення і комунікаційного утвердження. Думки Михайла Драгоманова, Михайла Грушевського, Миколи Міхновського, Володимира Винниченка були тим інтелектуальним підґрунтям, яке дозволяло звернутися до всієї маси українського народу під час революційних подій 1917 року. У період Євромайдану національні патріотичні сили також намагалися створити інтелектуальні форми звернення до народу з метою підвищення політичної свідомості і визначення мети національної революції.

Ідейні й концептуальні засади української революції проходили багато етапів і ґрунтувалися на засадах реалізму і відповідності політичної ситуації. В цілому, обґрунтування тієї чи іншої політичної стратегії 1917 – 1921 років були першим кроком державницької політичної думки в Україні, яка здійснювала аналіз політичних альтернатив та намагалася обрати оптимальний шлях політичного розвитку. В сучасній Україні досить багато політичних лідерів та експертів висловлювалося за поміркованість у політичних діях під час демократичних перетворень. У сучасних умовах політична еліта також потребує розважливості та формування своїх стратегічних концепцій на основі всебічного аналізу політичної реальності. Ф. Турченко зауважує, що М. Міхновський після краху самодержавства цілком усвідомлював, що про негайне проголошення самостійності України не може бути й мови. Реальнішим здавалося проголошення автономії України в перебудованій на федеративних засадах Російській державі. Адже на незалежність України російська сторона («московське громадянство») не погодиться. Тому необхідно було переконати

його в необхідності перебудови Росії на принципах федерації і надання Україні автономії [8, с. 111].

Дискусії щодо напрямків розвитку державності на початку ХХ століття є унікальним історичним досвідом для політичних еліт України. Оскільки визвольні змагання українського народу на початку ХХ століття завершилися невдачею, аналіз дій політичних діячів тих часів потребує більш ґрунтовного аналізу. Однак, навіть побіжний огляд певних дій у певних ситуаціях, дає змогу стверджувати, що укріплення національної безпеки й оборони завжди має беззаперечним пріоритетом державної політики і усіх верств суспільства. Як свідчать приклади з політичної історії України, у період 1918 – 1920 років обов'язковість укріплення Збройних Сил не одразу знайшли підтримку провідних політичних діячів, так само і в сучасній Україні у період з 1991 року до 2013 року укріплення Збройних Сил не було пріоритетом державності і міркування були подібні – зайва витратність та безперспективність збройних протистоянь. На думку Ф. Турченка, «що ж стосується голови УЦР М. Грушевського, його заступника В. Винниченка та інших лідерів УЦР, то їх ставлення до утворення регулярної національної армії з перших тижнів революції набуло гротескного характеру. Вони взагалі відкидали думку про необхідність для України організації власної армії. Постійна армія, на їх погляд, за своїм характером, контрреволюційний, реакційний інститут експлуататорського суспільства, який ніяк не гармонує з принципами демократичності» [8, с. 118].

Асоціація революційних перетворень доби визвольних змагань дає змогу стверджувати про нерозробленість аспектів безпеки та оборони в тогочасній політичній думці. Парадоксально, що через 100 років, прогресивність інституцій, які розробляли тематику політичної та військової безпеки в Україні, а також наявність відповідних державних інституцій, стану захисту національних інтересів і територіальної цілісності виявився далеким від бажаного. Тому історико-культурне значення певних ідей та платформ має полягати в тому, щоб уникати хибних ідей і підходів у стратегічному політичному мисленні еліт і керівництва держави, на цій основі має виховуватися діючий політичний клас сучасної України. Як вважає Ф. Турченко, «спроби створення постійної армії трактувалися як контрреволюційні дії. М. Грушевський і В. Винниченко виходили з тієї точки зору, що після краху царизму, який поневолював український народ, у Росії немає ворожих йому сил. Вони були твердо впевнені, що російські політики будуть щиро допомагати українцям у їх домаганнях свободи національного життя. За таких умов створення власної національної армії вважалося не лише надто затратним, а то й небезпечним заходом, оскільки, мовляв, війська з їх офіцерами і генералами – вихідцями з буржуазно-поміщицьких кіл, можуть стати «знаряддям реакційних сил» [8, с. 113].

Політичні перетворення в сучасній Україні засвідчили, що радикальна налаштованість частини суспільства може суперечити спрямованим реформам і завданням державотворення. Як свідчать події в сучасній Україні, у вітчизняному політикумі знаходяться такі сили, які спрямовують свої зусилля на піддрив політичної стабільності та уповільнюють демократичні реформи. При цьому, у визвольних змаганнях початку ХХ століття можна знайти обґрунтування таких радикальних дій, що свідчить про відсутність консолідованої позиції посередині еліти і політичної громадськості. Знаний український історик зазначає, що «участь в організації виступу полуботківців була найзначнішою акцією М. Міхновського в 1917 р. Антиукраїнська, а почасти, і українська преса того часу оцінювала його як виступ юрби дезертирів, позбавлених будь-якого ідейного ґрунту. Але ознайомлення з наведеними вище документами переконує у тому, що керівники полуботківців переслідували конструктивні цілі і були глибоко ідейними людьми» [8, с. 118].

Спроби реалізувати сценарій вуличної політичної боротьби у 2017 році під певними ідейними гаслами загалом не суперечить демократичному політичному процесу. Водночас вимога консолідації всіх патріотичних сил та їх співпраця та взаємодопомога в сучасній Україні диктує необхідність приборкання власних амбіцій та спроб якнайшвидше реалізувати власні інтереси як свідчить політична ретроспектива України такі дії зазвичай не були обґрунтовані, набували обґрунтування постфактум. Ф. Турченко стверджує, що виступ <полуботківців> був спрямований проти російської політики в Україні. Полуботківці прагнули піднести значення і повноваження Центральної Ради, перетворивши її у справді владний орган. Їх наміри були спрямовані на інтенсифікацію процесу формування української армії. Виступ полуботківців засвідчив, що в українському суспільстві є сили, зацікавлені в створенні незалежної Української держави і готові заради досягнення цієї мети на рішучі дії. Він підніс рівень домагань українців перед російським суспільством на вищий ступінь [8, с. 118].

Ідеї національної консолідації у визвольній боротьбі українського народу формулювалися у різний спосіб та у різних джерелах. Зокрема, біографічні та публіцистичні свідчення, думки окремих політичних діячів, дають уявлення про важливість завдань національної консолідації та спільних дій українського руху. При цьому політичні діячі вимагали не лише ситуативної консенсусної згоди, але й духовного єднання. Як свідчить інтерв'ю В. Винниченка, наведене В. Мацько «тепер я розпочинаю велику справу, яка готувалася і свідомо, і підсвідомо усім моїм попереднім життям. Справа не особистого, а громадського характеру. Тому як носій її ідей я маю за свій обов'язок розчистити їй шлях, знищити, скільки сила і змоги моя, перешкоди на ньому. Одною з тих перешкод є те недовір'я до моєї особи, яке створилось у певній частини української еміграції, та несправедлива оцінка, яка збазована у широких кіл головним чином на незнанні» [2].

У положеннях і оцінках шляху українських національно-демократичних сил доби боротьби за незалежність початку ХХ століття наявні кореляції із думками і позиціями політичних діячів сучасної України. Особливо це стосується спроби забезпечити цивілізаційну окремішність українського народу та обґрунтувати його стратегічний політичний вибір на основі соціально-культурних та ціннісних засад. Як стверджує В. Винниченко, згідно із відомостями, наведеними В.Мацько, «нашу націю зачислили до націй культурних, чи не є це півдикунська орда під проводом шаманів, яким, очевидно, просто не зрозумілі й непотрібні ні культурні цінності, ні культурні робітники, які (шамани) через це так легко «викидають із нації» тих робітників, якщо вони їм чимось не догодили»[2, с. 313].

Таким чином, перспектива політичної думки в Україні дає значні можливості для інтерпретації політичного процесу і потреби політичного розвитку сучасної України. Глибинний аналіз вражень та ідей національно-визвольних змагань дозволяє стверджувати про наявність повноцінного політичного дискурсу й інтенсивної інтелектуальної діяльності щодо прийняття рішень. Їх уроками для сучасної України є необхідність взаємоповаги та включення всього різноманіття державницьких національних і патріотичних сил до числа учасників прийняття рішень і реалізації демократичних реформ в Україні.

Таким чином, зміст політичних концепцій доби визвольних змагань 1917-1921 років визначає низку положень, які потребують реалізації в сучасній Україні. Ними є забезпечення національної консолідації, формування політичної нації, розвиток дієздатної держави та позиційних місцевих громад. Як відомо, у роботах В. Липинського визначається, що українська державність потребує ефективної еліти, яка буде формуватися не на основі права народження, а відповідно до якостей, які

необхідні сучасній Українській державі-нації. Соціал-демократична лінія доби українських визвольних змагань, втілена у творах В. Винниченка, дозволяє стверджувати, що модернізація українського суспільства на засадах справедливості, рівноправ'я, трудової етики є можливою й необхідною відповідно до новітніх європейських стандартів.

Теоретико-концептуальний зміст творів М. Грушевського засвідчує, що в умовах сучасної України потребують реалізації положення щодо громадянського активізму національної свідомості та бачення перспектив національної державності. В цілому, можна стверджувати, що політична думка доби визвольних змагань містить велику кількість концептів, які потребують втілення в сучасній українській політичній практиці. Зокрема, в аспектах формування дієздатних політичних еліт, політичного лідерства, спроможних політичних партій та механізмів політичного менеджменту.

Рецепція концептуальних положень доби визвольних змагань відповідає напруженому етапу розбудови національної державності сучасної України. Тому зусилля науковців мають бути спрямовані на поглиблене вивчення класичних творів та порівняння їх із вітчизняними політичними реаліями. Перспективами подальшого розвитку теми, порушеної в даній статті є аналіз політичної думки української еміграції міжвоєнного періоду та його наслідків для політичної модернізації сучасної України.

Список використаних джерел

1. Заремба О. В. Вітчизняна геополітична думка як явище політичної ідентичності українського народу у ХХ – на початку ХХІ століття / О. В. Заремба, О. А. Федоренко. – Київ : Золоті Ворота, 2010. – 210 с. ; Zarembo O. V. Vitchyzniana heopolitychna dumka yak yavyshe politychnoi identychnosti ukrainskoho narodu u ХХ – na pochatku ХХІ stolittia / O. V. Zarembo, O. A. Fedorenko. – Kyiv : Zoloti Vorota, 2010. – 210 s.

2. Мацько В. П. Екзистенціал свободи в художньо-публіцистичній практиці Володимира Винниченка (на прикладі публікації «В. Винниченко про себе й про українських «однобічників») / В. П. Мацько // Педагогічний дискурс. – 2013. – Вип. 14. – С. 307-314 ; Matsko V. P. Ekzystentsial svobody v khudozhno-publitsystychnii praktytsi Volodymyra Vynnychenka (na prykladі publikatsii «V. Vynnychenko pro sebe y pro ukrainskykh «odnobichnykiv») / V. P. Matsko // Pedagogichnyi diskurs. – 2013. – Vyp. 14. – S. 307-314

3. Наумов С. О. Микола Міхновський в українських політичних організаціях дореволюційного періоду (1890–1916 рр.) / С. О. Наумов // Вісник Харківської державної академії культури. – 2009. – Вип. 27. – С. 38-47 ; Naumov S. O. Mykola Mikhnovskiy v ukrainskykh politychnykh orhanizatsiiah dorevoliutsiinoho periodu (1890–1916 rr.) / S.O. Naumov // Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury. – 2009. – Vyp. 27. – S. 38-47

4. Полтавець С. В. Українська політична думка середини ХVІІ століття / С. В. Полтавець. – Київ : Світогляд, 2009. – 170 с. ; Poltavets S. V. Ukrainska politychna dumka seredyny KhVII stolittia / S. V. Poltavets. – Kyiv : Svitohliad, 2009. – 170 s.

5. Русначенко А. М. Розумом і серцем. Українська суспільно-політична думка 1940-1980-х років / А. М. Русначенко. – К. : Видавничий дім «КМ Academia», 1999. – 324 с. ; Rusnachenko A. M. Rozumom i sertsem. Ukrainska suspilno-politychna dumka 1940-1980-kh rokiv / A. M. Rusnachenko. – K. : Vydavnychiy dim «KM Academia», 1999. – 324 s.

6. Сворак С. Д. Політико-правова думка України ХІХ-ХХ століть про народовладдя : моногр. / С. Д. Сворак. – Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника», 2015. – 375 с. ; Svorak S. D. Polityko-pravova dumka Ukrainy ХІХ-ХХ stolit pro narodovladdia : monohr. / S. D. Svorak. - Ivano-Frankivsk : DVNZ «Prykarpat. nats. un-t im. Vasyliya Stefanyka», 2015. – 375 s.

7. Тельвак В. М. Грушевський та конфлікти в середовищі українських істориків (початок ХХ ст.) / В. Тельвак // Студії з архівної справи та документознавства. – 2010. – Т. 18. – С. 183-190 ; Telvak V. M. Hrushevskiyi ta konflikty v seredovishchi ukrainskykh istorykiv (pochatok XX st.) / V. Telvak // Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva. – 2010. – Т. 18. – С. 183-190.

8. Турченко Ф. Г. Микола Міхновський VS Михайло Грушевський та Володимир Винниченко (доба Центральної Ради: березень 1917 – січень 1918 рр.) / Ф. Г. Турченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2013. – Вип. 36. – С. 109–121 ; Turchenko F. H. Mykola Mikhnovskyi VS Mykhailo Hrushevskiyi ta Volodymyr Vynnychenko (doba Tsentralnoi Rady: berezen 1917 – sichen 1918 rr.) / F.H. Turchenko // Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. – 2013. – Vyp. 36. – S. 109–121

Стаття надійшла до редакції 10.12.2017 р.

A. Klyu

LIBERATION STRUGGLE'S OF THE 20TH CENTURY BEGINNING POLITICAL THOUGHT AND THE POLITICAL PROCESS OF CONTEMPORARY UKRAINE

The article deals with the theoretical and methodological positions of the political thought of the age of liberation struggles in the context of their relevance for the political process of modern Ukraine. The problem field of concepts of political thought of the beginning of XX century for the political institutes and transformations of modern Ukraine is determined. The necessity of implementing the ideological and doctrinal principles of Ukrainian nationalism and Ukrainian Social-Democracy in the conditions of Ukraine after the Revolution of Dignity was given.

Determined, that political transformations in Ukraine showed that democratic change has become possible under the condition of the national consciousness and broad public support presence on the course of democratization. These conditions became possible in the presence of an ideological platform for national democracy, which, among other things, was based on the ideological and doctrinal heritage of the era of national liberation struggles. Political Ukrainianness as a movement of the self-expression of the Ukrainian ethnos in its sovereign territory has gone through many trials that crystallized the situation and political demands of Ukrainian statehood and independence.

Discribed attempts to implement the scenario of a street political struggle in 2017, under certain ideological slogans, generally do not contradict the democratic political process. At the same time, the requirement of consolidation of all patriotic forces and their cooperation and mutual assistance in modern Ukraine dictates the necessity of curbing their own ambitions and attempts to realize their own interests as soon as possible, as the political retrospective of Ukraine shows. Such actions were usually not substantiated, they acquire the substantiation in post factum.

Grounded that the Association of Revolutionary Transformations of the Age of Liberation Movement makes it possible to argue about the underdevelopment of the security and defense aspects of contemporary political thought. Established, that after 100 years, the progressiveness of the institutions that developed the subject of political and military security in Ukraine, as well as the presence of relevant state institutions, protecting national interests and territorial integrity was far from desirable. Therefore, the historical and cultural significance of certain ideas and platforms should be directed to avoid the false ideas and approaches in the strategic political thinking of the elites and the leadership of the state; on this basis, the current political class of contemporary Ukraine must be brought up.

Key words: *political opinion of Ukraine, political elite, political leadership, civil society, political nation, state building.*